

Розвиток зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку

Завдяки зв'язному мовленню діти мають можливість висловлювати свої враження, набувають уміння змістовно та грамотно висловлювати думки. Через зв'язне мовлення фактично трансформується логіка мислення дитини, її вміння усвідомлювати сприйняте і виразити його в правильному, чіткому і логічному мовленні (В.І.Лубовський, М.С.Певзнер, О.С.Слепович).

Важливою ланкою в системі навчання зв'язного виразного мовлення дітей старшого дошкільного віку є заняття з творчої розповіді, які посідають важливе місце в процесі розвитку творчої активності та самостійності у дітей. На відміну від фактичної розповіді, яка ґрунтується на основі сприймання, пам'яті, відтворюючої уяви, в основі творчих розповідей лежить робота творчої уяви (Л.С.Виготський).

У процесі навчання творчого розповідання діти вправляються в активному використанні словника рідної мови, отримують навички граматично вірно будувати речення, логічно послідовно поєднувати їх у розповіді – це процес аналізу й синтезу дитячих знань, уявлень про навколишнє життя.

Саму роботу по формуванню в дошкільників зв'язного мовлення можна умовно поділити на два етапи.

Завдання першого етапу:

- розширення запасу знань дошкільників про довкілля;
- розвиток систематизації простих узагальнень;
- розвиток здатності встановлювати та розкривати причинно-наслідкові зв'язки в наочно зображеній ситуації;
- вчити практично використовувати свої знання при виконанні різних завдань та у реальності.

Завдання 1. Узагальнення понять.

Педагог називає дитині ряд слів (від 3 до 5) та дає інструкцію «Назви одним словом»:

- тарілка, склянка, ложка;
- сукня, сорочка, штани;
- кішка, собака, корова тощо.

Завдання 2. Понятійна класифікація об'єктів (узагальнення за родовими ознаками).

Доцільно використовувати методику класифікації С.Л. Рубінштейна, при якій одночасно залучають малюнки чотирьох класів предметів. Перед дитиною слід викласти на стіл по одному малюнку вертикально з кожного класу: посуд, люди, транспорт, одяг, тобто частково задається основа для класифікації. Відповідно до класів предметів усього на 16 малюнках зображені решта малюнків: ложка, чашка, сковорідка, каструля, хлопчик, дівчинка, бабуся, космонавт, тролейбус, легковий автомобіль, вантажівка, літак, штани, сукня, плащ, куртка. Завдання дітей викласти

задані малюнки горизонтально рядами відповідно до вже заданого ряду. У кожному рядку мають бути картки, які можна віднести до одного класу.

Завдання 3. Виключення понять («Четвертий зайвий»).

Даним завданням можна розвивати в дитини вміння виділяти з групи предметів, які об'єднані родовим поняттям, предмета, який не належить до цього поняття, а також уміння самостійно пояснити принцип групування предметів. Дитині дається інструкція: «Роздивись ці чотири малюнки. Серед них три мають щось спільне, а один цього спільного не має. Знайди цей предмет, відклади та скажи, що спільного в трьох, які ти поєднав».

- вівця, капуста, заєць, коза;
- круглий будильник, кухоль, склянка, тарілка;
- зелене відро, огірок, виноград, жовтий лимон тощо.

Завдання 4. Класифікація об'єктів за ознаками відмінності та подібності.

Завдання націлено на виділення загальних суттєвих ознак понять у мовленнєвих реакціях та розрізнення суттєвих ознак, які мають загальні та різні компоненти.

Дитині треба запропонувати порівняти пару об'єктів, знаходячи ознаки відмінного чи подібного:

- кульбабка – ромашка;
- людина – тварина;
- ялинка – дуб;
- чоботи – шапка.

Необхідна допомога надається у вигляді навідних запитань: «Що це є у людини (тварини)? Що спільного у зовнішньому вигляді? Що їм потрібно для існування? і т.п.»

Завдання 5. «Нісенітниця».

За допомогою цього завдання ми можемо розвивати дитяче осмислення, ступінь критичного усвідомлення змісту малюнка та розкриття причинно-наслідкових зв'язків.

Дитині пропонуються малюнки з пропозицією сказати, що на них зображено і чи буває так, як тут зображено. Можливі сюжети малюнків:

- снігова баба з квітучим соняшником на травичці;
- діти спускаються на санчатах із засніженої гори;
- водолаз поливає водорості на дні водойми;
- риби в гніздах на деревах тощо.

Завдання 6. Розповідь за малюнками з послідовним розгортанням сюжету.

При виконанні даного завдання пропонуємо дитині розташувати серію сюжетних малюнків в логічній послідовності. Завдання ґрунтується на наочному матеріалі, але вимагає необхідного аналізу основних елементів зображення на кожному малюнку, встановлення їх взаємозв'язку та причинно - наслідкових

відносин. Дитині дається інструкція: «Роздивись малюнки, розклади послідовно за зображеними подіями, склади оповідання».

Сюжети малюнків:

- купання ляльки;
- на ковзанці;
- годування лосів тощо.

Завдання 7. Словник – визначення слів.

Завдання дає можливість вчити дітей висловлювати власні судження, міркування, давати визначення поняттям. Дитині пропонується пояснити значення слів без опори на малюнок. Інструкція дитині: «Слухай уважно, я назву слово, а ти поясни, як умієш, що воно означає».

Слова: черевики, велосипед, капуста, осел, кусати тощо.

Завдання 8. Визначення правильного судження.

Завдання дає можливість судити про сприймання дитиною мовленнєвих суджень на слух та за допомогою наочності, визначення правильних суджень, встановлення причинно – наслідкових зв'язків.

Дитині дається інструкція: «Роздивись малюнок, прослухай речення, визнач, яке з них правильне». Речення складені за сюжетними малюнками.

- Ми взяли парасольки, адже йде дощ.
Дощ йде, адже ми взяли парасольки.
- Дівчинка миє руки, оскільки вони брудні.
Руки брудні, оскільки дівчинка їх миє.
- Дівчинка спить, адже наступила ніч.
Ніч наступила, адже дівчинка спить.

Необхідна допомога надається у вигляді навідних запитань: «Як ти вважаєш, що буває раніше, ми беремо парасольки або іде дощ?»

Завдання другого етапу:

- розширювати «асоціативні поля» слів, можливості використання їх в різних контекстах;
- розвивати вміння створювати образи на основі усного опису;
- розвивати правильне розуміння завдання «придумай», «склади», уміння підпорядковувати власну уяву певному задумові, створювати та реалізувати план цього задуму;
- розвивати уміння перебудовувати та комбінувати уявлення, які відображають реальну дійсність і створювати на цій основі нові образи, дії, ситуації.

Завдання 1. Розширення «асоціативного поля» слів («асоціативне поле» слова – це група слів, асоціативно пов'язаних з одним певним словом).

Даним завданням ми розширюємо коло обізнаності дитини про той чи інший предмет. У відповідь на назване педагогом слово (наприклад, «яблуко») дитина

повинна перерахувати всі слова, які підходять до нього («смачне», «червоне», «з листочками», «соковите», «свіже», «солодке», «кругле»).

Якщо дитині важко виконати дане завдання, то допомагаємо їй навідними запитаннями : «Яке яблуко? Що в нього є? Що з ним роблять? Що з нього готують?»

Завдання 2. Загадки – описи.

Загадки – описи збагачують знання дітей, формують уміння аналізувати предмети та явища, порівнювати, узагальнювати, робити висновки, тобто розвивають логічне мислення дитини, а також її уяву – здатність відтворювати за усним описом образ об'єкта, який слід відгадати.

Дитині пропонується відгадати декілька загадок – списів трьох видів з різною структурою логічного завдання:

1. з точно визначеними ознаками на основі порівняння.

Круглий, як куля,
Зелений, як трава,
Червоний, як кров,
Солодкий, як мед.

(кавун)

2. з точно визначеними ознаками на описовому та дієвому рівні.

Пухова руденька шуба
Із сосни стрибне на дуба.
Хвіст у неї, як мітла,
А сама на зріст мала.

(білка)

3. з точно визначеними та зашифрованими ознаками.

Я блискуча, тоненька, гостренька,
Маю вушко маленьке,
За собою несу
Довгу-довгу косу.

(голка)

Якщо дитина самостійно не може відгадати загадку, то їй доцільно надати допомогу у вигляді додаткових конкретних ознак предмета.

Завдання 3. Складання речень за предметними малюнками.

Даним завданням розвиваємо вміння дитини використовувати слова в різних контекстах, а також розширюємо коло її уявлень про живий чи неживий предмет. Дитині дається інструкція: «Визнач, що (хто) зображено на малюнку, склади як можна більше речень з даним словом».

Першим етапом допомоги має бути пояснення поняття «речення» і наведення його зразка з іншим словом (наприклад, «Дівчинка їсть яблуко»). Другим етапом допомоги мають бути конкретні запитання або пропозиції щодо запропонованого слова, наприклад: згадай, де живе, що їсть, якого кольору і чому?

Завдання 4. Підбір аналогій.

Дане завдання вчить дітей порівнювати об'єкт з аналогічним об'єктом з іншої області, але при цьому виявляти їх схожість з погляду певних властивостей або відносин.

Доцільно пропонувати дитині підібрати аналогії за найпростішими ознаками: за формою, за кольором, за функцією. Дитині надається інструкція: «Згадай, будь ласка, бурульку. Які предмети схожі на бурульку за її формою?», «Які предмети схожі на сніг за його кольором?».

Якщо дитині буде важко самотійно добирати аналогії, їй доречно надавати допомогу у вигляді підказки, де можна знайти той чи інший предмет (наприклад, що росте на городі за формою схоже на бурульку? Які продукти харчування, схожі за кольором на сніг, мама використовує для приготування їжі?).

Завдання 5. Вигадування закінчення подій за наочним початком.

Дане завдання вчить дитину самотійно аналізувати зображену ситуацію, визначати в ній суттєве і на основі цього вигадати казку (розповідь) з самотійним закінченням.

Інструкція дитині: «Художник малював малюнки до казки і не домалював однієї. Роздивись уважно ці малюнки, подумай, що тут сталось, а потім сам придумай і розкажи, чим може закінчитись ця пригода».

Якщо дитині буде важко закінчити казку (розповідь), їй доцільно задати поступові навідні запитання, типу: що далі зробили...?, куди побіг...? тощо.

Завдання 6. Вигадування казки (розповіді) на тему, близьку до життєвого досвіду дітей.

Дане завдання вчить дітей перебудовувати й комбінувати уявлення, які відображають реальну дійсність, створювати на цій основі за допомогою запропонованих образів нові дії, ситуації та викладати їх у логічній часовій послідовності сюжету.

Для спрощення завдання можна пропонувати теми казок («У ведмедика день народження») та героїв казки (білочку, зайчика, їжачка); пропонувати використовувати їх або разом, або в певній послідовності. У якості наочності можна використовувати фланелеграф з плоскими фігурками тваринок, лялькову виставу, крісло оповідача тощо.

Якщо дитина не зможе самотійно розпочати або подовжити вигадувати казку (розповідь), їй пропонується допомога у вигляді навідних або конкретних запитань, типу: згадай, як тобі відмічають день народження? Що звірята подарували ведмедику?

Підготовча логопедична робота по складанню творчих оповідань починається зі старшої групи паралельно в трьох напрямках:

1. Отримання знань з певних тем, вільна орієнтація в причинно - наслідкових діях і явищах, накопичення необхідної лексики, вміння нею користуватися.
2. Робота над складанням фактичних речень і оповідань, а також речень і оповідань за образами - уявленнями.

3. Розвиток творчих уявлень в процесі роботи з казкою та сюжетно – дидактичними, тематичними іграми.

Для створення образів – уявлень та накопичення певного лексичного запасу застосовують такі форми роботи:

1. Бесіда під час розгляду предметних, сюжетних малюнків, демонстрація предметів, що вивчаються, використання технічних засобів навчання.
2. Екскурсії з цілеспрямованим спостереженням за певними явищами природи та живими істотами.
3. Читання художніх творів: описово – розповідних оповідань, віршів, творів народної творчості (приказок, прислів'їв, загадок, казок).
4. Зображувальна діяльність.

Опанування зв'язним мовленням передбачає **використання слова в контексті**. Це вміння цілеспрямовано відпрацьовується в творчій роботі над реченням, якій передуює робота над узгодженням слів у словосполученнях та простих реченнях (у старшій групі).

На заняттях з **формування лексико – граматичних категорій мови** в старшій групі та на заняттях з **формування фонетико – фонематичних уявлень і грамоти** в старшій групі використовують наступні форми роботи:

1. для розвитку вміння мислити словами і за їх допомогою будувати речення навчають правильно давати відповіді на прості запитання;
2. складання речень за трьома опорними предметними малюнками («дівчинка», «кіт», «бабуся»).
3. складання речень за одним опорним предметним малюнком (наприклад, «метелик»; «хліб» і т.д.
4. добір необхідних за змістом слів – назв для доповнення речення. Вибір слів з декількох предметних малюнків (наприклад, «Весело щебечуть...», малюнки: солов'ї, гуси, півень).
5. доповнення речень точними словами – ознаками та словами - діями, графічне зображення речень, наприклад, «Кішка ... молоко» (лизькає, п'є, смочче).
6. робота з деформованими реченнями (наприклад, листя, падати, дерева, з, жовті).
7. робота з деформованим текстом (загальний обсяг – три речення).

Але вміння правильно будувати речення ще не гарантує зв'язного викладення оповідання. Тому необхідна умова – **причинно – наслідкове осмислення подій та змога передати їх у мовленні в певній послідовності**. До розвитку цієї навички на заняттях з розвитку зв'язного мовлення практикують відновлення пропущених ланок оповідання:

1. Доповнення тексту реченнями:

- з опорою на зорове сприймання (серія сюжетних малюнків);
 - з опорою на слухове сприймання (відтворення або зміна кінцівки знайомого тексту).
2. Закінчення тексту за одним сюжетним малюнком з опорою на оповідання логопеда.
 3. Доповнення оповідання початком та закінченням з опорою на кульмінаційний сюжетний малюнок.
 4. Складання оповідань – описів за наочністю та без такої.

Розвиток творчих уявлень на основі роботи над казкою передбачає певну етапність роботи:

1. Визначення, що таке казка.
2. Прослуховування казки, добір героїв – символів до казки з геометричних фігур, природного матеріалу.
3. Мовленнєве «малювання». Дітям пропонується за допомогою мовлення описати якогось героя казки або певного епізоду, або своїми словами з використанням синонімів та порівнянь.
4. Переказ казки з опорою на наочність та без неї.
5. Гра – перетворення у казкових героїв, в процесі якої розвивається самостійність мислення дошкільника, здогадливість, уміння орієнтуватися в проблемній ситуації.